

# **ХРИСТИЯН РАКОВСЬКИЙ НА ЧОЛІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВІДОМСТВА УСРР.**

**КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,  
доктор історичних наук, професор**

**Інститут історії України  
НАН України**

Дипломатична діяльність Х.Раковського ґрунтовно висвітлена у докторській дисертації Ф.Конта<sup>1</sup>. У скороченому вигляді ця праця була опублікована у Парижі в 1978 р., і перевидана в Москві, у 1991 р.<sup>2</sup>.

Сталінське табу з прізвища Х.Раковського було зняте в СРСР у листопаді 1987 р. Відтоді в Україні з'явилося до десятка книг, в яких на радянських джерелах досліджено всі аспекти його діяльності, у тому числі дипломатичної<sup>3</sup>. В результаті постать Х.Раковського висвітлена не гірше, ніж фігури інших компартійно-радянських діячів з оточення В.Леніна.

У даному повідомленні зосереджується увага на дипломатичній активності УСРР, яку прагнув розвинути Х.Раковський після радянсько-польської війни і перемоги над Врангелем. Цей сюжет у його діяльності Ф.Конт обминув.

Російська імперія була відроджена більшовиками в досить дивному вигляді унітарної централізованої країни без назви, яка складалася з восьми формально незалежних держав. Можливість такої побудови забезпечувалася специфікою радянських конституцій, в яких реально існуюча диктатура комуністичної партії не відбивалася, а сама партія навіть не згадувалася. Така побудова визначалася прагненням вождів партії встановити контроль над національними окраїнами колишньої імперії з максимальним залученням місцевих сил і мінімальною конфронтацією з національно-визвольним рухом.

Незважаючи на проголошувану незалежність, радянські республіки були ізольовані центром від зовнішнього світу, хоч в умовах дипломатичної блокади самої Росії ця особливість національної радянської державності не кидалася у вічі. Єдиним винятком була Україна. Створений і очолений Х.Раковським народний комісаріат закордонних справ УСРР розгорнув максимально можливу, за тих умов, зовнішньополітичну активність. У тому,

що УСРР дістала вихід на зовнішньополітичну арену, відіграли свою роль не лише дипломатичні здібності Х.Раковського, але й відсутність у нього коренів у місцевому середовищі. Вважаючи цю ключову фігуру в політичному істеблішменті республіки своєю, московський центр міг не турбуватися про небезпеку поживлення українського сепаратизму навіть у комуністичних шатах.

І все-таки, спроби Х.Раковського реалізувати право УСРР на зносини із закордоном, весь час наштовхувалися на перепони в ланках центрального партійно-радянського апарату. Надто багато відповідальних працівників у центрі вважало явно ненормальним, коли периферійні органи виявляли бажання самостійно спілкуватися з країнами світу.

На початку 1921 р. при російському уряді була утворена дипломатична місія УСРР у складі Ю.Коцюбинського (голова), В.Ляха і В.Аусема. Коцюбинський разом із спеціальним посланником українського уряду Ф.Коном провели у Москві успішні переговори з литовським урядом. 14 лютого було укладено перший у короткій історії незалежної УСРР договір з Литвою про встановлення дипломатичних відносин<sup>4</sup>.

У цей час в Ризі проводилися радянсько-польські переговори щодо укладення мирного договору. Радянську сторону представляли Росія і Україна. Білорусія уповноважила представляти свої інтереси Росію. Представники України Е.Квірінг і О.Шумський входили до складу радянської делегації на правах рядових членів.

Мирний договір з Польщею було укладено 18 березня 1921 р. За попередньою домовленістю Польща, Росія і Україна ратифікували його у середині квітня. На початку жовтня 1921 р. у Варшаву поїхав український постпред О.Шумський.

У квітні 1921 р. в Берліні було підписано протокол між УСРР та Німеччиною про обмін військовополоненими та інтернованими громадянами. Він засвідчував визнання УСРР Німеччиною де-факто. У серпні Україна уклала мирний договір з Латвією, а в листопаді – з Естонією. Одночасно проводилися переговори про визнання Росії та України і укладення з ними торговельних угод з Чехословаччиною та Італією.

7 грудня 1921 р. представники РСФРР та УСРР у Відні досягли домовленості про встановлення дипломатичних відносин. Повноважним представником УСРР у Відні було призначено Ю.Коцюбинського.

У березні 1921 р. Росія підписала договір про дружбу і братерство з Туреччиною. Ідучи второваним шляхом, Х.Раковський наприкінці року надіслав у Туреччину представницьку делегацію на чолі з М.Фрунзе. 2 січня 1922 р. вона уклала аналогічний російсько-турецькому договір про дружбу і братерство. Через півроку в Харкові почало працювати посольство Туреччини<sup>5</sup>.

Дипломатичні зв'язки з іншими країнами були потрібні Х.Раковському, щоб налагоджувати, передусім, економічне співробітництво. Голова українського Раднаркому утворив наркомат зовнішньої торгівлі і окремою постановою Української економічної наради визнав ударність його роботи. Натиснувши на центральні відомства, Раковський добився істотної самостійності у роботі НКЗС. У сферу впливу наркомату увійшли Польща, Чехословаччина, Румунія, балканські країни, Туреччина.

Отже, 1921-ий рік був досить вагомим, коли взяти до уваги те, що дипломатична активність починалася з нуля і відбувалася в обстановці розрухи й голоду. Однак, уже в 1922 р. ініціативи уряду Х.Раковського в галузі зовнішніх зносин рідко закінчувалися результативно через зростаючий опір центру. По-перше, посилюлася тенденція центрального партійно-радянського апарату «автономізувати» формально незалежні республіки. По-друге, послабився вплив Х.Раковського у Кремлі. Будучи вторинним, цей вплив завжди залежав від підтримки харківського лідера В.Леніним і Л.Троцьким. Та Ленін серйозно захворів, а Троцький опинився у політичній ізоляції.

На початку квітня 1922 р. український уряд мусив ліквідувати свою дипломатичну місію у країнах Балтії. Функції представництва у Латвії та Естонії було передано місії РСФРР і тільки тимчасово залишилося представництво у Литві.

Як голова уряду, Х.Раковський був поставлений у незручне становище в питанні про обмін дипломатичними місіями з Туреччиною після укладення договору про дружбу і братерство. Минали місяць за місяцем, а центр не розв'язував питання про українську місію у турецькій столиці. На початку 1922 р., коли у Харкові уже працювало турецьке посольство, ЦК КП(б)У надіслав скаргу в ЦК РКП(б) з цього приводу. Тільки після цього у Туреччині з'явилася українська місія. Одночасно за берлінським протоколом у листопаді 1922 р. дія Рапальського договору поширилася на всі радянські республіки. Керівником берлінської місії УСРР став М.Левицький.

Проте це були останні епізоди дипломатичної активності радянської України. 18 жовтня 1922 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про згорання апарату НКЗС». У зв'язку з утворенням Радянського Союзу НКЗС УСРР повинен був розпочати переговори з Москвою про об'єднання наркоматів<sup>6</sup>.

Щоправда, 23 березня 1923 р. ЦК КП(б)У по доповіді Х.Раковського прийняв рішення просити політбюро ЦК РКП(б) переглянути питання про злиття наркоматів закордонних справ і висловився за перенесення союзного НКЗС з категорії злитих у категорію директивних наркоматів. Злитими називалися наркомати, що існували тільки у столиці Союзу. У директивних наркоматів місцевий апарат підпорядковувався Москві не безпосередньо, а через відповідний орган уряду союзної республіки, за яким залишалася назва

наркомату. Пізніше директивні наркомати дістали назву відомств союзно-республіканського підпорядкування.

Центральне керівництво цю ініціативу засудило. На нараді в ЦК РКП(б) з відповідальними працівниками національних республік та областей, яка відбулася у червні 1923 р., Й.Сталін накинувся на Х.Раковського і М.Скрипника, звинувативши їх у тому, що замість побудови єдиної держави у формі федерації вони бажають творити конфедерацію держав.

У серпні 1923 р. консулати і дипломатичні служби України були злиті з апаратом союзного НКЗС. Апарат НКЗС УСРР остаточно перестав існувати 20 вересня 1923 р.

---

## ПОСИЛАННЯ

<sup>1</sup> Conte F. Christian Racovsky (1873-1941). Essai de biographie politique. Thèse de doctorat d'Etat. - Lille, 1975. Vol. 1-2.

<sup>2</sup> Conte Francis. Un révolutionnaire - diplomate: Christian Rakovski. - Paris, 1978; Конг Франсис. Революция и дипломатия. Документальная повесть о Христиане Раковском. - М., 1991.

<sup>3</sup> Див: Волковинський В.М., Кульчицький С.В. Християн Раковський. Політичний портрет. - К., 1990; Мельниченко В. Нескорений (Науково-художня книга про Християна Раковського). - К., 1990; Його ж. Християн Раковський. Неизвестные страницы жизни и деятельности. - К., 1992; Чернявский Г.И., Станчев М.Г. В борьбе против самовластия: Х.Г.Раковский в 1927-1941 гг. - Харьков, 1993; Головкин В.А., Станчев М.Г., Чернявский Г.И. Между Москвой и Западом: дипломатическая деятельность Х.Г.Раковского. - Харьков, 1994; Станчев М.Г., Чернявский Г.И. Фарс на крови. - Харьков, 1997.

<sup>4</sup> Кульчицький С. Чи була радянська Україна в 1917-1922 рр. незалежною? // Політика і час. - 1994. - № 11. - С. 67.

<sup>5</sup> Там же. - С. 68.

<sup>6</sup> Там же. - С. 69.